

Simina Anamaria Purcaru

Coperta I: Schița autoarei, prelucrare după Antonio Averlino,
Medalie autoportret (verso), c. 1460, Castello Sforzesco, Milano
(Inv. M.0.9.1127)

Copertă: *Ionuț Ardeleanu-Paici*

Tehnoredactor: *Rodica Boacă*

Secretar de redacție: *Paulina Lămășanu*

© 2019 Editura Paideia
Str. Tudor Arghezi nr. 15, sector 2
București, România
tel.: 021.316.82.10
e-mail: office@paideia.ro
www.paideia.ro
www.cadourialese.ro

Semiotica creației: *poiēsis și poeta faber*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PURCARU, SIMINA ANAMARIA

Semiotica creației : poiēsis și poeta faber / Simina Anamaria Purcaru. -
București : Paideia, 2019
Conține bibliografie
ISBN 978-606-748-305-5

82.09

paideia

București, 2019

Cuprins

<i>Prefață</i> de Alberto Pérez-Gómez	7
<i>Introducere</i>	9
Semiotica creației: <i>poiēsis</i> și <i>poeta faber</i>	27
PARTEA I – <i>Poiēsis</i> și <i>faber</i>: O altfel de raportare la concretul creației arhitecturale	31
1. Creația arhitecturală și esența lui „a face”	33
1.1. <i>Poiēsis</i> , <i>prāxis</i> , <i>téchnē</i> și <i>phronesis</i> – atunci și acum	33
Origini clasice – producție, acțiune, îndeletnicire practică, înțelepciune practică	33
Interpretări contemporane – <i>poiēsis</i> între producție și creativitate, <i>téchnē</i> între tehnologie și meșteșug, <i>phronesis</i> între „knowing how” și „knowing from within”	38
1.2. <i>Faber</i> și <i>fabrica</i> – subiectul și obiectul lui „a face”	46
2. Importanța exersării manuale în cadrul profesiei de arhitect.....	58
2.1. Experiența directă a lucrului propriu-zis – între „saper fare di sua mano” (Filarete) și „experiencing with his own hands” (Christopher Alexander)	58
2.2. Revalorizarea actului manual în arhitectură prin prisma raportului practică-teorie.....	74
3. Materializarea filosofiei lui „a face” în context arhitectural.....	88
3.1. Experiența lui „a face” în probe concrete	88
Filarete – între <i>ars mechanica</i> și <i>ars liberalis</i>	88

Respect per Christopher Alexander – arit, artizan, arhitect	104
3.2. Mecanismele implementării filosofiei lui „a face”	114
Premisa – <i>oikonomiã</i> edificării	115
Mecanismele – între „dare ordine alla edificazione” (Filarete) și „direct management” (Christopher Alexander).....	118

PARTEA a II-a – <i>Poiësis</i> și poeta: Către o regăsire afectivă și simbolică a creației arhitecturale	127
1. Creația arhitecturală în reflecții poetice	129
1.1. Origini: <i>poiësis</i> și <i>phronesis</i> – între zămislire întru frumusețe și chibzuire spre binele uman	129
1.2. <i>Poiësis</i> și poeta – creația arhitecturală între artă poetică și poetic	134
Arhitectura și arta poetică: act creator, creație, personalitate creatoare	135
Arhitectura și poeticul: „Stimmung”, chip poetic, atmosferă, „feeling”	141
2. Manifestări poetice ale creației arhitecturale: Filarete și Christopher Alexander	153
2.1. „Un piacere voluntario”	154
Filarete și definirea edificării	154
Plăcerea creației între pasiune și delectare	168
2.2. Meta-dimensiuni ale caracterului poetic arhitectural	181
<i>Po-etic</i>	182
Simbolic.....	193
3. Către ideal – scopul poetic al creației arhitecturale	200
<i>Explicit liber</i>	205
Bibliografie	209
Planșe	225
Sursa ilustrațiilor	233

Prefață

Această lucrare bine realizată și remarcabil de ambițioasă încearcă să aproximeze natura și posibilitățile creației arhitecturale autentice, poetice și etice dintr-o perspectivă critică și istorică, ținând cont de limitări culturale contemporane, precum dificultățile date de absența împărtășirii unui model cosmologic, într-o lume în care actul creației se impune de la sine arhitectului profesionist, și totuși, trebuie să recunoaștem imposibilitatea reducerii complexității culturii la geniul auctorial. Toate acestea în contrast cu contexte premoderne, în care bogăția culturală era o condiție primară și arhitectul înfățișa o serie de *locuri* comune, recunoscute a priori ca fiind pline de semnificație, care sprijineau viața armonioasă și sănătatea psiho-somatică. Problema „creației” contemporane este legată de pretenția ei de a uzurpa această bogăție, considerând complexitatea geometrică, inovația formală sau tehnică adevăratele surse ale designului semnificativ și ignorând, astfel, semnificațiile pre-existente ale materialelor, situațiilor de viață și locurilor calitative la care arhitectura trebuie să răspundă.

Bazându-se în parte pe teza de doctorat în arhitectură a autoarei¹, această lucrare de actualitate discută o problemă centrală pentru disciplina arhitecturală – însuși sensul creației. Subiectul este abordat într-o manieră neconvențională și deosebit de originală, organizându-și argumentarea în

¹ Simina Anamaria Purcaru, „Arhitectonica lui *poiësis*: Către o reconsiderare a creației arhitecturale peste timp”, teză de doctorat, Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, București, 2018.

Introducere

La începutul anilor 1980, apariția unui studiu de referință marchează momentul chestionării semnificației curente a creației arhitecturale. Este vorba despre *Architecture and the Crisis of Modern Science*,¹ aparținând lui Alberto Pérez-Gómez. Premiată cu *Alice Davis Hitchcock Award*, această carte formulează cu sensibilitate și acuitate termenii unei situații problematice identificate la nivelul simbolic al producției arhitecturale. În cheie husserliană, autorul observă incapacitatea contextului contemporan de a reconcilia cele două dimensiuni fundamentale care stau la baza logicii oricărui sistem: cea formală – sau sintactică, ce corespunde relațiilor stabilite între elementele componente – și cea transcendentală – sau semantică, ce privește raportarea fiecărui element la „lumea vieții” („Lebenswelt”). La nivelul domeniului arhitectural, această criză se manifestă ca orientare exclusivă asupra raționalității arhitecturii, susținută de caracterul ei funcțional, tehnic sau economic, marginalizând dimensiunea ei simbolică, manifestată prin caracterul poetic, etic sau transcendental al edificării.²

În acest context, se formează o nișă profesională, aflată în continuă dezvoltare, ce își propune să răspundă critic situației problematice identificate, căutând să re-aducă în discursul și practica arhitecturală contemporană acea dimensiune simbolică a sistemului arhitectural, sub diversele ei forme:

---

¹ Alberto Pérez-Gómez, *Architecture and the Crisis of Modern Science* (Cambridge, Massachusetts; London, England: MIT Press, 1983).

² Pérez-Gómez, *Architecture and the Crisis of Modern Science*, cit., 4-8.

de la percepția psihosomatică a edificării și raportarea ei etică față de oameni (colaboratori sau beneficiari) și mediu (natural sau antropic), până la încercarea ei de a articula nivelurile superioare ale realității (metaforic, ritualic sau spiritual).

Astfel, pe marginea situației identificate de Alberto Pérez-Gómez și în spiritul atitudinii create în nișa pe care am menționat-o, volumul de față, ce reprezintă forma revizuită a unui extras din teza de doctorat a autoarei³, explorează semnificația gestului creativ arhitectural, urmărind dinamica relației dintre creator, act creativ și creație.

Născută din convingerea personală căpătată prin propriul exercițiu arhitectural și din resimțirea lipsei produse de această obliterare semantică și simbolică ce alimentează criza actuală a profesiei, lucrarea are ca temă modul în care se definește arhitectura peste timp, ca act creator deopotrivă material și simbolic. Concretizarea acestei teme se face sub semnul unui concept clasic – ποιησις / *poiēsis* – actul creator material și simbolic – ale cărui semnificații sunt explorate în cheie arhitecturală, prin aplecarea asupra proiectării lor în contextul preocupărilor contemporane menționate.

Încercând să răspundă cât mai elocvent temei alese și caracterului ei organic aparte, **structura volumului** de față cuprinde două părți ce corespund palierelor de manifestare a fenomenelor discutate: concret, ținând de substanța materială a actului creativ, și abstract, urmărind dimensiunea lui simbolică.

Este adusă în prim-plan chestiunea arhitectului ca *poeta faber*, creator condescendent și sensibil, și făuritor ingenios al propriilor idei. Înțelegerea actului creativ arhitectural deopotrivă la nivel material și simbolic este susținută prin invocarea a două personalități, Christopher Alexander, în fața căruia este adus Antonio Averlino (Filarete), inițiind astfel un dialog peste

³ „Arhitectonica lui *poiēsis*: Către o reconsiderare a creației arhitecturale peste timp”, elaborată sub coordonarea prof. dr. arh. Ana Maria Zahariade și susținută la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, București, în decembrie 2018.

timp între operele și concepțiile lor. Dialogul angajează nu numai două personaje, ci și două culturi, cea contemporană și cea renescentistă, alese pentru importanța lor în redefinirea profesiei. La fel de neîntâmplătoare este și alegerea celor doi protagoniști, ei ilustrând perfect, prin practica și concepția lor, acea „semiotică a creației”, înțelegând ca dinamică a procesului creativ arhitectural între semnificația lui material-concretă și cea poetic-simbolică.

Prima parte se axează, prin alăturarea dintre *poiēsis* și *faber*, asupra ipostazei arhitectului de făuritor ce produce experimentând și implicându-se direct în realitatea fizică și construcția a operei sale. Pe rând, sunt urmărite diverse chestiuni care să fundamenteze și să argumenteze validitatea unei astfel de înțelegeri în contextul arhitectural contemporan. Această parte se dedică întâi discutării în context clasic și contemporan a câtorva concepte relevante pentru studiul de față: *poiēsis* între creație și producție, *téchnē* între artă/ meșteșug și tehnologie, *phronesis* între înțelepciune practică și „knowing from within”, și *fabrica*, ca neîntreruptă și constantă exersare a practicii, lucrarea de mâini plăsmuită. Apoi, comentând anumite aspecte-cheie ale raportării la creația arhitecturală ale celor doi protagoniști, Filarete și Christopher Alexander, discursul argumentează sensul exersării practice în cadrul profesiei de arhitect și necesitatea revalorizării acestui exercițiu, arătând în continuare modalități concrete de aplicare a ceea ce am numit „filosofia lui a face”.

Partea a doua se oprește, prin alăturarea dintre *poiēsis* și *poeta*, asupra ipostazei de creator a arhitectului, cea care aduce în existență idei, percepții și simboluri. Întâi, se caută punctele de contact între creația arhitecturală, pe de o parte, și arta poetică, respectiv domeniul poeticului, pe de altă parte. Sunt comentate o serie de concepte esențiale pentru întregul demers: *poiēsis* și *phronesis*, de această dată între zămislire într-o frumusețe și chibzuire spre binele uman, „Stimmung”, ca dispoziție creatoare, „chipul poetic” heideggerian și „feeling”, ca esență a raportării la actul creației. Apoi, atenția se oprește asupra manifestărilor poetice ale creației arhitecturale, așa cum apar

cele la Filarete și Christopher Alexander. Accentul cade pe înțelegerea edificării ca „plăcere voluntară”, respectiv „enjoyment”, invitând la reînțemeierea creației arhitecturale pe sensibilitate și percepție, redescoperind pasiunea și bucuria actului creator. Alături de aceasta, sunt aduse în discuție anumite meta-dimensiuni ale caracterului poetic – etică și simbolică.

În concluzie, prin tangența creației arhitecturale cu *poiesis* și a arhitectului cu *poeta faber*, volumul propune o reconsiderare a semnificației actului creativ. Creația arhitecturală își redobândește astfel – de această dată la timpul prezent – valența simbolică, și o recuperează, într-un anume fel, și pe cea materială. Arhitectul contemporan poate fi atât un *poeta*, cât și un *faber*, fără să negheze realitatea și condițiile actuale ale profesiei sale.

Observația preliminară în discuția asupra metodei de cercetare se leagă de situarea subiectului studiului la incidența istoriei, teoriei și a criticii de arhitectură, domenii pe care voi încerca să le întretes, tratându-le în mod integrat, ca unitate, iar nu ca elemente independente ce își dispută rolul și întâietatea în funcție de evoluția societății și a modului general de gândire, așa cum s-a dovedit în ultimele două secole.

În acest context, metoda cercetării de față devine o încercare de hermeneutică critică, preluând procesul interpretativ al hermeneuticii și situându-l într-un context istoric, cultural și economic mai larg și supunându-l unei perspective dialectice. John Thompson, într-un studiu apărut în anii 1980, *Critical Hermeneutics. A study in the Thought of Paul Ricoeur and Jürgen Habermas*⁴, contemplează această abordare, investigând critic două modele de gândire, cu intenția unui proiect constructiv ce vizează asocierea lor. Primul model, al „fenomenologiei hermeneutice” („hermeneutic phenomenology”), dezvoltat de Heidegger și Gadamer pe baza fuzionării disciplinei interpretării cu procedurile elaborate de Husserl, este urmărit de autor din perspectiva contribuției lui Paul Ricoeur. Cel de-al doilea model, al „teoriei sociale

⁴ John B. Thompson, *Critical Hermeneutics. A study in the Thought of Paul Ricoeur and Jürgen Habermas* (1981. Reeditare, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1995).

critice” („critical social theory”), ancorat în scrierile lui Kant, Hegel și Marx și dezvoltat de Horkheimer și Adorno, ce încearcă să construiască o teorie a societății prin metoda criticii imanente, este evidențiat prin prisma operei lui Jürgen Habermas. Așadar, aflată la intersecția acestor două modele, hermeneutica critică („critical hermeneutics”) constă – spune Thompson – în „elaborarea unei teorii justificate din punct de vedere critic și rațional, pentru interpretarea acțiunii umane”⁵.

Dalibor Vesely susține importanța hermeneuticii moderne („modern hermeneutics”) în domeniul arhitectural, referindu-se la „un nou mod de interpretare bazat pe dialectica părților și a întregului”⁶, mod congruent, în esență, cu metoda hermeneuticii critice. Vesely arată că recuperarea profunzimii edificării – ca gest deopotrivă formal și comunicativ – stă în puterea acestei abordări ce vine, astfel, în sprijinul articulării multiplelor dimensiuni ale fenomenului arhitectural. Și Alberto Pérez-Gómez susține rolul hotărâtor al istoriei și percepției critice în teoria contemporană de arhitectură, accentuând nu blocarea în modele trecute sau utopic-ideale, ci înțelegerea creativă a trecutului în lumina preocupărilor contemporane. După părerea sa, „hermeneutica critică respinge aplatizarea istorică și omogenizarea deconstrucției și propune valorificarea conținutului experiențial, acel mister dat de scopul uman și prezența spiritualității”⁷. De asemenea, George Steiner

⁵ „the elaboration of a critical and rationally justified theory for the interpretation of human action” Thompson, *Critical Hermeneutics*, cit., 4.

⁶ „a new mode of interpretation based on the dialectics of part and whole” Dalibor Vesely, *Architecture in the Age of Divided Representation: The Question of Creativity in the Shadow of Production* (Cambridge, Massachusetts; London, England: MIT Press, 2004), 334.

⁷ „A critical hermeneutics rejects the historical flattening and the homogenization of deconstruction and proposes the valorization of experiential content, the mystery that is human purpose and the presence of spirituality.” Alberto Pérez-Gómez, „The Relevance of Beauty in Architecture”, in *The Cultural Role of Architecture: Contemporary and Historical Perspectives*, ed. Paul Emmons, John Hendrix, Jane Lomholt (London; New York: Routledge, 2012), 165.

Reobservă dintr-o perspectivă tangențială că actul interpretării („hermeneutics”) și cel al evaluării („criticism”) sunt indisolubil asociate în procesul artistic, fie el plastic, arhitectural sau muzical.⁸

Încercând să lămurim suplimentar angajarea întreită a istoriei, teoriei și criticii în această metodă, propunem invocarea metaforei borgesiene conținută în *Pierre Menard, autor del Quijote*⁹. Textul, sub forma unei lucrări critice literare, prezintă figura unui scriitor francez fictiv de secol XX și încercarea sa de a (re)crea cuvânt cu cuvânt *Don Quijote-le* lui Miguel de Cervantes. Citirea în cheie arhitecturală a acestei ficțiuni teoretice atrage atenția asupra unui aspect capital: raportarea creatorului la trecut se face eminentamente într-un mod critic. Astfel, Menard nu alege să fie Cervantes – să învețe castiliana de secol XVII, să treacă la catolicism, să lupte împotriva maurilor sau turcilor –, ci alege să fie Menard, fapt care face ca deși „creația” sa să fie identică cu cea a lui Cervantes, semnificația ei să fie complet diferită, tocmai prin această raportare critică la istorie. Prin Pierre Menard, Borges dă un exemplu al criticii în esență: însușirea operei, trecerea ei prin filtrul propriei judecăți, ce îi schimbă complet caracterul. Etimologic, este exact ceea ce presupune cuvântul „a critica”¹⁰, sens prin care se apropie, de altfel, de „a interpreta”. „Singuraticul meu joc este guvernat de legile polarității.” – spune Menard. Și continuă: „[p]rima îmi îngăduie să încerc variante de tip formal sau psihologic; cea de a doua mă obligă să le sacrific pentru textul «original» și să apreciez această anihilare ca pe ceva irefutabil...”¹¹. Această

⁸ George Steiner, *Real presences* (1989. Reeditare, New York: Open Road Integrated Media, 2013), 89-90.

⁹ Jorge Luis Borges, „Pierre Menard, autor del Quijote”, în *Obras completas (1923-1972)*, ed. Carlos V. Frías (1974. Reeditare, Buenos Aires: Emecé Editore, 1984).

¹⁰ Rădăcina etimologică a verbului „a critica” este grecescul *κρίνειν* (*krínein*) – a separa, a cerna, a selecta, a judeca, a interpreta. A se vedea Pierre Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots* (Paris: Éditions Klincksieck, 1968), s.v. „κρίνω”.

¹¹ Jorge Luis Borges, „Pierre Menard, autorul lui Quijote”, în *Moartea și busola*, trad. Darie Novăceanu (București: Editura Univers, 1972), 76-7.

observație, corelată cu afirmația lui Pérez-Gómez, poate avea o influență pozitivă asupra domeniului arhitectural. Atitudinea față de trecut nu este o reiterare a acestuia, ci o transpunere critică a sa. Cu alte cuvinte, rolul și contribuția istoriei în procesul edificării (conceptual și constructiv) nu se manifestă printr-o mimare a formelor și conceptelor ei, ci prin asumarea ei relativă la context și la propria judecată.

Luis Rojo de Castro, în interpretarea sa asupra metaforei borgesiene, transpune discuția în termenii complexității producerii de semnificație. În timp ce observă că actualul discurs critic al arhitecturii a devenit poetic, autorul subliniază și importanța materializării lui în produsul concret al arhitecturii.¹² Acesta este, de altfel, și sensul abordării sugerate prin cercetarea de față: o atitudine dinamică față de istorie, care, prin (re)însușirea ei critică, devine instrument în conturarea teoretică (abstractă) și practică (concretă) a fenomenului arhitectural contemporan. Sub semnul semioticii, prezentul studiul propune o explorare inedită a producerii de semnificație prin creație, înțelegând atât ca act creativ, cât și ca produs creat, *poiēsis* și *poeta faber* prilejuind o altfel de „citire” a sensului acesteia.

Pe lângă încercarea de interpretare critică făcută sub influența hermeneuticii critice, studiul de față propune și o altă metodă de organizare a ideilor, dictată de complexitatea subiectului. Această complexitate, datorată în parte întreteserii mai multor domenii (arhitectural, filosofic, lingvistic, psihologic), dar și naturii subiectului în sine, a condus la un mod de „asamblare” a ideilor care să permită nu numai conexiuni liniare pe același palier, ci și legături între mai multe niveluri. S-ar putea explica natura acestui mod de organizare prin analogie cu conceptul geometric al spiralei, care păstrează un tip de evoluție liniară, permițând însă și conexiuni între punctele aflate pe aceeași axă la niveluri diferite. Uneori, pentru păstrarea continuității discursului, acest mod de structurare a necesitat menționarea succintă a unor idei, cu promisiunea

¹² Luis Rojo de Castro, „In[form]less. Isotropy, Entropy, Horizontality and the Hippo's Sweat”, *El Croquis*, nr. 96 (1999): 7.